

7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r. K18/02 OTK ZU 2003/4A poz. 32.

8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r. K18/02 OTK ZU 2003/4A poz. 32.

Войцеховска Л.

Синдром пустого гнезда в опыте родителей возраста средней зрелости: теоретический анализ

Абстракт: В статье автор характеризует теоретические аспекты синдрома пустого гнезда в опыте родителей возраста поздней зрелости. Особое внимание акцентирует на описании возраста средней зрелости, как этапа развития человека, его границах и всесторонней характеристике; сравнительному анализу понятий „стадия пустого гнезда” и „синдром пустого гнезда”; анализу понятия „синдром пустого гнезда” по отношению к женщинам и мужчинам.

Ключевые слова: стадия пустого гнезда, синдром пустого гнезда, опыт родителей, возраст средней зрелости.

Wojciechowska L.

Syndrom pustego gniazda w doświadczeniach rodziców w średniej dorosłości: rozważania teoretyczne

Wstęp

Rozwój rodziny wyznaczany jest przez zachodzące, wraz z chronologicznym wiekiem rodziców i dzieci, zmiany w pełnionych rolach społecznych oraz we wzajemnych interakcjach pomiędzy tymi rolami (Duvall, 1957; Ziemska, 2001). Na tej podstawie wyłaniane są stadia, które uwzględniają pełną historię życia rodziny oraz jej członków. Liczne stadia odnoszą się do czasu, w którym rodzice zajmują się opieką, kształtowaniem i socjalizacją dzieci. Jednak zadania etapów rozwoju rodziny, związane z trwającym wiele lat procesem wychowania ulegają zasadniczemu przeobrażeniu wraz z osiągnięciem przez dzieci dorosłości. Naturalny proces dążenia do samodzielności oraz uniezależnienia się od wpływu rodziców pociąga wówczas za sobą decyzję młodych dorosłych o odejściu z domu rodzinnego. Zdarzenia te przypadają najczęściej na tzw. wiek średni rodziców, określany we współczesnych teoriach psychologicznych jako średnia lub środkowa dorosłość (Appelt, 2005; Wray, 2007) i wiążą się z koniecznością przygotowania się przez pokolenie rodziców do nowych wyzwań – uznania podjęcia przez dzieci samodzielnego życia za fakt rozwojowy, pogodzenia się z utratą kontroli nad ich życiem, czy pokonania emocjonalnej pustki po ich odejściu z domu.

Cechy średniej dorosłości jako okresu rozwojowego

Rozważenie specyficznych cech środkowej dorosłości wymaga w pierwszym rzędzie umiejscowienia tego okresu na osi czasu oraz wyznaczenia jego rozpiętości w toku życia człowieka. Najprościej ujmując, średnia dorosłość lokalizowana jest

pomiędzy wczesną a późną dorosłością (Heckhausen, 2001; Magai, Halpern; 2001). Należy do jednego z najdłuższych etapów ludzkiego życia i podlega dalszemu wydłużaniu, wraz z procesem zwiększania się średniej długości życia ludzi (Appelt, 2005; Staudinger, Bluck, 2001). Podkreśla się, że wydłużanie się średniej dorosłości odnosi się zwłaszcza do kobiet, ponieważ zwiększa się ich czas wolny od rodzenia dzieci, a opieka zdrowotna i stan higieny stwarzają możliwości zapewnienia długiego, zdrowego życia (Aldwin, Levenson, 2001; Lachman, Bertrand, 2001; Moen, Wethington, 1999).

Dokładne wytypowanie granic wiekowych środkowej dorosłości nie jest jednak łatwe, co wynika głównie z braku znaczących i obserwowalnych wydarzeń życiowych mogących ułatwić ustalenie początku i końca tego okresu. Najczęściej przyjmuje się, że średnia dorosłość rozpoczyna się bądź w późnych latach trzydziestych, bądź we wczesnych czterdziestych, a kończy w późnych latach pięćdziesiątych lub sześćdziesiątych, czyli wówczas, gdy uważa się, że zaczyna się czas starości (Lachman, Bertrand, 2001; Olejnik, 2011; Turner, Helms, 1999; Wray, 2007). Jednakże tak ujmowane kryterium wieku chronologicznego nie satysfakcjonuje psychologów. Odwołując się do wyników badań (np. Brim, 1992 za: Moen, Wethington, 1999), psychologowie zwracają uwagę na fakt, że wśród dorosłych w średnim wieku występuje ogromna indywidualizacja ścieżek rozwoju (Appelt, 2005; Moen, Wethington, 1999), co przemawia za zmniejszaniem się znaczenia zegara biologicznego odmierzającego czas w przeżytych latach, i zwiększaniem się udziału tak czynników środowiskowych, jak i osobistych doświadczeń w toku rozwoju oraz w ramach adaptacji do zadań życiowych.

Innym sposobem zdefiniowania granic średniej dorosłości, choć także budzącym wątpliwości, jest poszukiwanie szczególnie wyróżniających się zdarzeń życiowych. Finalne zdarzenie dla tego okresu wiązane jest przede wszystkim z przejściem na emeryturę. Nie zaprzeczając roli zakończenia pracy zawodowej dla osób w średnim wieku, uznano ten wskaźnik za niewystarczająco trafny, ponieważ uwzględnia on wyłącznie rolę zawodową, a ponadto odnosi się do przebiegu drogi życiowej bardziej cechującej mężczyzn niż kobiety, pomija zaś specyfikę życia tych kobiet, które nigdy nie podejmowały pracy zawodowej (Staudinger, Bluck, 2001). Nielatwe jest również znalezienie punktu startowego środkowej dorosłości. Kierując się kryterium dotyczącym stadium życia rodziny, proponowano, aby był nim moment odejścia z domu ostatniego dziecka, oznaczający wejście rodziny w *stadium pustego gniazda* (Lachman i James, 1997 za: Lachman, Bertrand, 2001). Liczni badacze są zgodni co do tego, że fakt opuszczenia przez dzieci rodzinnego gniazda może mieć przełomowe znaczenie dla przebiegu rozwoju w średniej dorosłości (Lachman, Bertrand, 2001; Pillay, 1988). Jednak takie kryterium zawodzi, gdy osoby dorosłe żyją według odrębnych wzorów rozwojowych (np. rozwodzą się) i nie mają dzieci. Sugerowano więc, aby wyznaczać początek średniej dorosłości, szczególnie kobiet, na podstawie biologicznego zdarzenia, jakim jest menopauza¹

---

¹ U mężczyzn byłyby to andropauza, choć jej przebieg jest mniej wyraźny niż u kobiet (Bee, 2004). Andropauza oznacza obniżenie się bądź zanik funkcji rozrodczych u mężczyzn (Appelt, 2005).

(Lachman, James, 1997 za: Lachman, Bertrand, 2001). Zakładano bowiem, bazując w większym stopniu na niesystematycznej obserwacji niż na badaniach naukowych, że menopauza prowadzi u kobiet do silnego wstrząsu fizycznego i psychicznego, wywołuje labilność emocjonalną, wzmożoną nerwowość, a także stany depresyjne (Bee, 2004; Gallicchio i in., 2007). Jednak badania podłużne przeprowadzone przez psychologów amerykańskich na kilkutyśnej próbie, nie potwierdziły istnienia znaczącego i negatywnego przełomu w życiu kobiet menopauzalnych. Okazało się, że wzory doświadczania menopauzy są u kobiet zróżnicowane i tylko zdecydowana mniejszość przeżywa w czasie przekwitania silnie negatywne uczucia (Bee, 2005; Rossi, 2004; Scholz, 1998).

W związku z istniejącymi trudnościami w ustaleniu granic średniej dorosłości, a jednocześnie wraz z przekonaniem, że taki okres istnieje i należy go wyłonić, zdecydowano o rezygnacji ze stosowania jednego kryterium na rzecz skumulowania wielu specyficznych wskaźników. Powstałe rozwojowe teorie (np. Havighurst, Neugarten, 1957; Havighurst, Schoeppe, 1952; Levinson, 1986; Neugarten, 1979) pozwoliły na ukazanie złożoności tego etapu życia tak pod względem biologicznym, jak i pod kątem wypełniania społecznych oczekiwań. Wynika z nich, że jest to czas, w którym dokonuje się ustabilizowanie życia rodzinnego, uzyskuje się zadowalające efekty zaangażowania w karierę zawodową, przejawia się troskę o dobrostan własnych dzieci oraz starzejących się rodziców, a także osiąga się spełnienie w rolach służących szeroko rozumianemu społeczeństwu (Lachman, Bertrand, 2001; Staudinger, Bluck, 2001). Jednocześnie jest to czas porządkowania systemu wartości i budowania nowej tożsamości z uwzględnieniem zmian zachodzących w biologicznym wyposażeniu oraz wynikających z zasady, że w tym okresie człowiek ma za zadanie przeistoczyć się z podlegającego procesowi socjalizacji w socjalizującego (Neugarten, 1979), czyli przekazującego młodemu pokoleniu w postaci spadku zgromadzone wcześniej zasoby swojej wiedzy i umiejętności (Erikson, 2002; McAdams, 2001; Neugarten, 1979).

Wprowadzona przez E.Eriksona (1997) i rozwijana przez McAdamsa (2001) koncepcja generatywności przybliżyła główne kierunki i cele działań jednostki w średniej dorosłości. Generatywność oznacza postawę troski i koncentracji na przyszłych pokoleniach, na ich dobrostanie, rozwoju emocjonalno-społecznym i poznawczym, jak również jest nastawieniem na wspieranie instytucji, które rozwój młodej generacji mogłyby stymulować. Dodatkowo, pod pojęciem generatywności, choć z ujęciem tym nie wszyscy się zgadzają, kryje się zabieganie o własny rozwój dorosłego w środku życia oraz wiążące się z przekształcaniem tożsamości kreowanie siebie (Erikson, 2002; McAdams, 2001). Uważa się, że generatywne nastawienie i zgodne z nim działanie wynikają z wewnętrznych potrzeb, a także z oczekiwań społecznych, kierowanych do osób w wieku średnim (McAdams, 2001; Wojciechowska, 2008; 2010).

Powyższe rozważania mają za zadanie wprowadzenie w specyfikę okresu środkowej dorosłości z punktu widzenia podejmowanych zadań przyczyniających się do osiągnięcia satysfakcji życiowej i zdrowia psychospołecznego, a także pod kątem występujących tu źródeł stresu, możliwych kryzysów czy obniżenia poczucia

dobrostanu. W grupie potencjalnych zdarzeń mogących wywołać negatywne przeżycia, poza menopauzą/andropauzą, przejściem na emeryturę czy śmiercią współmałżonka, znajduje się opuszczenie przez dzieci rodzinnego gniazda (Neugarten, 1979).

Stadium pustego gniazda a syndrom pustego gniazda

W trakcie osiągnięcia przez pokolenie rodziców okresu środkowej dorosłości, ich potomstwo na ogół żegna się z latami dzieciństwa oraz adolescencji i wkracza w stadium wczesnej dorosłości. Przed młodymi dorosłymi stają nowe cele związane z włączaniem się w coraz szersze kręgi społeczne oraz z konstruowaniem własnej koncepcji siebie i świata. Młodzi pragną w związku z tym niezależności, samodzielności oraz wyzwolenia się spod permanentnej kontroli i opieki rodzicielskiej. Podejmują wobec tego decyzję o wyprowadzeniu się z domu rodzicielskiego¹. Po opuszczeniu przez dorosłe dzieci domu rodzinnego, rodzina macierzysta dociera do *stadium pustego gniazda*, podczas gdy młode pokolenie zabiega o stworzenie własnej komórki rodzinnej (Raup, Meyers, 1989). Jeżeli w rodzinie jest jedno dziecko, bez trudu można ocenić pojawienie się etapu opuszczonego siedliska. Natomiast gdy w rodzinie jest więcej dzieci, stadium pustego gniazda może być osiągnięte, gdy wszystkie dzieci odejdą z domu rodzinnego, a proces ten rozciąga się na wiele lat (Duvall, 1957; Ziemska, 2001). Obejmuje on dwie fazy życia rodziny, które wyłoniła na podstawie badań M. Ziemska (2001), a mianowicie: a) Fazę rodzicielską z dzieckiem, które się wyprowadziło z domu rodziców i z dziećmi pozostającymi nadal pod opieką rodziców; oraz b) Fazę małżeńską wtórną, po odejściu z domu wszystkich dzieci. Pierwszą z wymienionych tu faz można określić jako pustoszenie gniazda, natomiast druga byłaby klarownym stadium pustego gniazda.

A zatem, rozstawanie się dorosłych dzieci z rodzicami stanowi normatywny element procesu rozwoju młodego pokolenia. Oczekuje się, że również ze strony rodziców w sposób naturalny zostanie podjęte wyzwanie przystosowania się do zmian w strukturze rodziny i do utraty wpływu na dorosłe dziecko lub dzieci. Wśród wielu rodziców można zaobserwować zadowolenie z racji uzyskania przez potomstwo samodzielności. Doceniają oni zakończenie działalności wychowawczej i możliwości wykorzystania uzyskanego dzięki temu wolnego czasu na rzecz realizacji osobistych celów lub uładzenia relacji małżeńskich, niejednokrotnie mocno nadwyrężonych wieloletnim zaabsorbowaniem dziećmi (Turner, Helms, 1999).

Jednak nie zawsze tak bywa, a jak dowodzą psychologowie, objawy niepokojenia się z odejściem dzieci z domu rodzinnego są w większym stopniu

---

¹ Istnieją liczne grupy młodych dorosłych, którzy nie odchodzą z rodzinnego gniazda i przedłużają czas istnienia w rodzinie gniazda pełnego, a czasami przepelnionego, gdy w rodzinie wychowywane są młodsze dzieci, a do rodziny dołącza partner/ka dorosłego dziecka lub/i ich potomstwo. Problem ten nie jest w artykule rozwijany, ponieważ przedmiotem prezentowanych rozważań jest puste gniazdo.

obecne u kobiet niż mężczyzn¹. Przeżycia smutku, żalu, utraty sensu życia, występujące u matek tak w fazie rozwoju rodziny, w której pierwsze dziecko podejmuje samodzielne życie (Ziemska, 2001), jak i wtedy, gdy kolejne dzieci odchodzą z domu oraz w sytuacji, gdy nie pozostaje przy rodzicach żadne dziecko (tamże), określane są jako *syndrom pustego gniazda* (Wojciechowska, 2008).

Syndrom pustego gniazda u kobiet

Początkowo pojęcie syndromu pustego gniazda pojawiło się w związku z badaniami nad depresją kliniczną kobiet w średnim wieku (Borland, 1982; Oatley, Jenkins, 2003; Pillay, 1988). Tak się złożyło, że wśród chorujących na depresję kobiet, większość stanowiły te, których dorosłe dzieci odeszły z domu i się usamodzielnily. Powiązано w sposób nieuprawniony te dwa fakty jako przyczynę i skutek oraz stwierdzono, że przyczyną depresji kobiet jest pustka domowego ogniska. Pierwotnie więc syndrom pustego gniazda oznaczał depresję, na którą cierpiały kobiety po zakończeniu procesu wychowania dzieci.

W dalszych badaniach kobiet, których dzieci odeszły z domu, nie ustalono szczególnego nasilenia objawów depresji (Dennerstein, Dudley, Guthrie, 2001; Harkins, 1978; Lowenthal, Chiriboga, 1972). Nasuwał się więc wniosek, że silna reakcja depresyjna w sytuacji odejścia dzieci może pojawić się u wybranych kobiet, ale nie jest ona ani jedyna, ani powszechna, jak również trudno uznać ją wyłącznie za skutek opustoszałego gniazda. Ostatnio przyjmuje się, że *syndrom pustego gniazda* to nieprzystosowawcza reakcja na przejście rodziców, zwłaszcza zaś matek w okres postrodzicielski czyli doświadczanie uczucia smutku, żalu i pustki z powodu usamodzielnienia się dzieci, a także lęku przed samotnością i obawy przed brakiem wsparcia ze strony dzieci w przypadku utraty sił lub choroby. Przejawiać się może w działaniach zmierzających do podtrzymania relacji z dzieckiem na dawnych zasadach (oczekiwanie na liczenie się ze zdaniem matki, uwzględnianie jej sugestii, kierowanie się jej systemem wartości), wzmożonej ingerencji w jego samodzielność (narzucanie się ze swoją pomocą), prowokowaniu do stałej koncentracji dziecka na osobie matki (szantażowanie złym stanem zdrowia) oraz nie wykazywaniu dążenia do znalezienia nowego obiektu miłości (Maciejak, 2000).

Zanalizujmy cechy kobiet słabo przystosowujących się do nowego układu ról w rodzinie i do usamodzielnienia się dzieci. Uważa się, a badania to potwierdzają, że kobiety realizujące w sposób tradycyjny swoją społeczną rolę są bardziej skłonne do negatywnego przeżywania rozstania z dorosłymi dziećmi. Należą do nich kobiety słabiej wykształcone, niepracujące zawodowo, nastawione na zaspokajanie potrzeb rodziny, rezygnujące z własnego rozwoju i osobistych zainteresowań, żyjące życiem poszczególnych członków rodziny (Pillay, 1988; Powell, 1977; Raup, Meyers, 1989). Ujmowana tradycyjnie rola kobiety jako gospodyni domowej uważana jest za szczególnie niekorzystną dla zdrowia psychicznego, i odwrotnie, praca

---

¹ Pogląd ten bazuje nie tyle na badaniach, co raczej na niewielkiej liczbie badań mężczyzn. W dalszej części artykułu pewne dane na ten temat zostaną przytoczone.

zawodowa kobiet stanowi ważny warunek jej dobrego samopoczucia (Powell, 1977).

Za istotny czynnik narażający kobietę na syndrom pustego gniazda jest też nadmierne angażowanie się matki w realizację potrzeb dziecka, przesadna na nim koncentracja powodująca wzrost oczekiwań co do dalszego poddawania się syna lub córki zabiegom troski i opieki (Williams, 1977 za: Borland, 1982). Wyzwalanie się dorosłego dziecka spod kurateli czulej matki może być odebrane jako brak wdzięczności, czy jako sygnał, że staje się ona osobą zbędną. Z czynnikiem tym wiąże się kolejny, mówiący o tym, że syndrom jest bardziej nasilony oraz wychodzenie z niego tym trudniejsze, im bardziej matka spostrzega swe dziecko jako niedojrzałe i niekompetentne w samodzielnym radzeniu sobie z dorosłością (Dennerstein, Dudley, Guthrie, 2001; Ryff, Schmutte, Lee, 1996; Wojciechowska, 2008). Nadopiekuńcza matka ma niemal zagwarantowaną niezaradność dziecka i poważny argument, by je od siebie uzależnić. Ześrodkowanie uwagi matki na potomstwie może w konsekwencji całkowicie wypełnić jej czas i ograniczyć możliwość szukania innych, alternatywnych ról (Raup, Meyers, 1989). Z kolei brak osobistego pola dla jej działań stanowi znaczące źródło przeżyć składających się na syndrom pustego gniazda.

Większość kobiet szybko przystosowuje się do rozstania z dorosłymi dziećmi, a jeżeli dzieci nie zrywają więzi z matkami i utrzymują z nimi kontakt, lęki, poczucie pustki i obawa przed samotnością, nie występują. Bycie oddzielnie, lecz psychicznie blisko z dziećmi, stanowi ważny warunek pomyślnego przystosowania się kobiet do dorosłości dzieci. Jak wskazują badania (White, Edwards, 1990), partnerskie relacje z synami lub córkami wpływają na podwyższenie się samopoczucia psychicznego matek. Warto dodać, że panujące w rodzinie demokratyczne stosunki w okresie dzieciństwa i dorastania stanowią dobry grunt do budowania na podobnej zasadzie stosunków z dorosłym dzieckiem (Dennerstein, Dudley, Guthrie, 2001; Seiffge-Krenke, 2006). Kolejny czynnik sprzyjający dobremu przystosowaniu się matek do procesu usamodzielniania się dorosłych dzieci to panujący w rodzinie ciepły klimat emocjonalny i utrzymywanie zadowolających, bliskich relacji ze stałym partnerem/mężem (Wojciechowska, 2008). Koncentracja na współmałżonku, rekonstrukcja tego, co było przed laty w ich związku najlepsze, czyli przeżywanie wtórnego miesiąca miodowego, wypełnia emocjonalną lukę, jaka powstała po usamodzielnieniu się dzieci (Turner, Helms, 1999). Uzupełnieniem charakterystyki matek dobrze radzących sobie z odejściem dzieci z domu jest to, że wśród nich dominują dobrze wykształcone i zaangażowane w pracę zawodową oraz potrafiące zorganizować sobie wolny czas poprzez realizację własnych zainteresowań i zamiłowań (Maciejak, 2000; Wojciechowska, 2008).

Syndrom pustego gniazda u mężczyzn

Tradycyjne podejście do procesu socjalizacji i kształtowania tożsamości rodzajowej wyznacza normy, według których od kobiety oczekuje się troski o zachowanie bliskości i więzi emocjonalnych w rodzinie, a także opieki nad dzieckiem do czasu osiągnięcia przez nie samodzielności (Gilligan, 1982 za: Skoe, 1998). Mężczyznom znacząco częściej przypisuje się zobowiązania odnoszące się

do roli zawodowej i nieobecność w codziennych sytuacjach życiowych (Bakiera, 2013; Fromm, 2000). Mimo że w dziedzinie przepisów ról rodzicielskich następują systematyczne zmiany, a ojcowie coraz częściej angażują się w proces wychowania dzieci, nie zaowocowało to jeszcze zbyt wieloma badaniami dotyczącymi doświadczeń rodzicielskich ojców, w tym także, związanymi z odejściem z domu rodzinnego dorosłego potomstwa.

Na problem rozstania ojców z dorosłymi dziećmi, jako jeden z nielicznych, zwrócił uwagę D.J. Levinson (1986) w swej koncepcji struktury życia. Dostrzegł on dylemat ojców, którzy w średniej dorosłości, a dokładniej pomiędzy 45 a 50 rokiem życia starają się nawiązać bliższy kontakt ze swymi dziećmi, w poczuciu, że ich dotychczasowa koncentracja na pracy zawodowej doprowadziła do zaniedbania i rozluźnienia więzi z młodym pokoleniem. Doznają jednak rozczarowania na skutek niedoceny swych zabiegów, ponieważ trafiają na czas, w którym wkraczające w dorosłość dzieci dążą do usamodzielnienia się i osiągnięcia niezależności. Traktują więc chęć zbliżenia się ku nim ojców jako spóźnioną i zbędną. Doznawane wówczas przez ojców odczucie przykrości i bezsensu swoich działań, poczucie rozminięcia się własnych potrzeb z oczekiwaniami dzieci są określane przez Levinsona (1986) jako syndrom pustego gniazda. Mechanizm powstawania syndromu jest więc odmienny niż u matek, które w toku życia nie mają na ogół deficytu kontaktu z dzieckiem, a smutek i żal pojawiają się u nich w reakcji na fakt odejścia dziecka z domu, nie zaś na trudność w porozumiewaniu się z nim.

Wyniki nielicznych badań nad zespołem pustego gniazda u ojców zdają się dowodzić, że większość z nich nie przeżywa szczególnego dramatu z powodu usamodzielnienia się dzieci. Szacuje się, że podobnie jak u kobiet, tylko około 22-25 % mężczyzn odczuwa smutek, żal i poczucie nieszczęścia po odejściu ostatniego dziecka z domu (Lewis, Duncan, 1991). Pewne dane wskazują nawet, że tak u kobiet, jak i u mężczyzn, sytuacja domu bez dzieci wywołuje wręcz uczucie ulgi i podwyższa w kierunku pozytywnym ocenę własnego życia małżonków (tamże). Jedno ze źródeł dostarcza jednak odrębnych rezultatów. Wynika z niego, że mężczyźni po wyprowadzeniu się dzieci z domu doświadczają silniejszych negatywnych emocji niż kobiety (Back, 1971 za: Lewis, Duncan, 1991). Przejawia się to u nich w szukaniu zapomnienia poprzez całkowite oddanie się pracy zawodowej, przybierające charakteru uzależnienia. Stwierdzone w tym badaniu różnice pomiędzy matkami i ojcami wyjaśnia się pozytywnym wpływem na kobiety zyskania większej ilości czasu wolnego po zmniejszeniu się rozmiaru obowiązków związanych z opieką nad dziećmi.

Na podstawie powyższych danych wypada skonstatować, że wiedza o doświadczaniu przez ojców rozstania z dorosłymi dziećmi jest nadzwyczaj uboga. Brak jest podstaw do często spotykanej opinii, że mężczyźni nie doznają kryzysu związanego z pustym gniazdem, jak również zbyt mało jest argumentów przemawiających za przeciwnym sądem. Można jedynie założyć, że wśród mężczyzn odczuwających syndrom pustego gniazda, mogą występować odmienne wzorce niż u kobiet przeżywających rozstanie z dziećmi. Dla zrozumienia tego problemu konieczne wydaje się podjęcie badań, których podstawą teoretyczną może

być wstępnie koncepcja syndromu według Levinsona czy koncepcja generatywności w ujęciu Eriksona .

Podsumowanie

Na zakończenie można stwierdzić, że syndrom pustego gniazda jest faktem i jest doświadczany przez matki w środkowej dorosłości, a także zapewne przez ojców. Nie należy jednak przeceniać jego nasilenia, rozmiaru oraz trwałości. Większość rodziców zdaje sobie sprawę z procesu rozwojowego dzieci i z konieczności podjęcia przez nie zadania oddzielenia się od rodziny macierzystej. Syndrom pustego gniazda występuje u stosunkowo małej grupy kobiet i mężczyzn, szacowanej na około 22-35% (Lewis, Duncan, 1991; Wojciechowska, 2008) oraz, co jest pocieszające, wykazuje tendencję do zanikania po około dwóch latach od opuszczenia przez dzieci domu rodzinnego (Harkins, 1978). Niepokój mogą wzbudzać jedynie te kobiety, u których syndrom nabiera cech stałości i które realizują swe potrzeby wcielając się w rolę dominujących i ingerujących w życie młodego małżeństwa, teściowych. Być może podobne zachowania są udziałem mężczyzn.

Rozważania na temat syndromu pustego gniazda warto spuentować frazą zaczerpniętą z jednego z artykułów: problem tkwi nie tyle w pustym gnieździe, ile w pustej kobiecie (Oliver, 1982 za: Raup i Meyers, 1989) i uzupełnić ją odniesieniem do mężczyzn.

Literatura

1. Aldwin C.M., Levenson M.R. Stress, coping and health at midlife: A developmental perspective / M.E. Lachman (red.) // *Handbook of midlife development* – New York: John Wiley & Sons, 2001. – S. 188-214.
2. Appelt K. Środkowy okres dorosłości. Jak rozpoznać potencjał dojrzałych dorosłych? / A.I. Brzezińska (red.) // *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – S. 503-552.
3. Bakiera L. *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. – Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2013. – SS. 354,
4. Bee H. *Psychologia rozwoju człowieka*. – Poznań: Wydawnictwo Zysk I S-ka, 2004. – SS. 723.
5. Borland C.B. A cohort analysis approach to the empty nest syndrome among three ethnic groups: A theoretical position // *Journal of Marriage and the Family*, 1982, 44, 1, pp. 117-129.
6. Dennerstein L., Dudley E., Guthrie J. Empty nest or revolving door? A prospective study of women's quality of life in midlife during the phase of children leaving and re-entering the home // *Psychological Medicine*, 2002, 32, pp. 545-550.
7. Duvall E.M. *Family development*. – Chicago: J.B.Lippincott Company, 1957. – SS. 533.

8. Erikson E.H. *Dzieciństwo i społeczeństwo*. – Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 1997. – SS. 451.
9. Erikson E.H. *Dopełniony cykl życia*. – Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2002. – SS. 137.
10. Fromm E. *O sztuce miłości*. – Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2000. – SS. 131.
11. Gallicchio L. Schilling C., Miller S.R., Zacur H., Flaws, J.A. Correlates of depressive symptoms among women undergoing the menopausal transition // *Journal of Psychosomatic Research*, 2007, 63, pp. 263-268.
12. Harkins E.B. Effects of empty nest transition on self-report of psychological and physical well-being // *Journal of Marriage and the Family*, 1978, 40, 3, pp. 549-556.
13. Havighurst R.J., Neugarten B.L. *Society and education* – Boston: Allyn and Bacon, 1957. – SS. 465.
14. Havighurst R.J., Schoeppe A. A validation of development and adjustment hypotheses of adolescence // *The Journal of Educational Psychology*, 1952, 43(6), pp. 339-353.
15. Heckhausen J. Adaptation and resilience in midlife / M.E. Lachman (red.) // *Handbook of midlife development*. – New York: John Wiley & Sons. – 2001. – S. 345-394.
16. Lachman M.E., Bertrand R.M. Personality and the self in midlife / M.E. Lachman (red.) // *Handbook of midlife development*. – New York: John Wiley & Sons. – 2001. – S. 279-309.
17. Levinson D. A conception of adult development // *American Psychologist*. – 1986, 41, 1, pp. 3-13.
18. Lewis R.A., Duncan S.F. How fathers respond when their youth leave and return home // *Prevention in Human Services*. – 1991, 9, 1, pp. 223-234.
19. Lowenthal M.F., Chiriboga D. Transition to the empty nest: Crisis, challenge, or relief? // *Archives of General Psychiatry*. – 1972, 6, January, pp. 8-14.
20. Maciejak E. *Sposób spędzania wolnego czasu i satysfakcja z pracy zawodowej a Syndrom Pustego Gniazda u kobiet* // Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem L. Wojciechowskiej. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2000. – SS. 180.
21. Magai C., Halpern B. Emotional development during the midlife years // M.E. Lachman (red.) *Handbook of midlife development*. – New York: John Wiley & Sons, 2001. – S. 310-344.
22. McAdams D.P. Generativity in midlife // M.E. Lachman (red.) *Handbook of midlife development*. – New York: John Wiley & Sons, 2001. – S. 395-443.
23. Moen P., Wethington E. Midlife development in a life course context / S.L. Willis, J.D. Reid (red.) // *Life in the middle. Psychological and social development in middle age*. – San Diego: Academic Press, 1999. – S. 3-23.
24. Neugarten B.L. Time, age, and life cycle // *American Journal of Psychiatry*. – 1979, 136, 7, pp. 887-894.

25. Oatley K., Jenkins J.M. *Zrozumieć emocje*. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. – SS. 434.

26. Olejnik M. Średnia dorosłość // J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka*. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. – S. 312-323.

27. Pillay A.L. Midlife depression and the „empty nest” // *Psychological Reports*. – 1988, 63, pp. 591-594.

28. Powell B. The empty nest, employment, and psychiatric symptoms in college-educated women // *Psychology of Woman Quarterly*. – 1977, 2, 1, pp. 35-43.

29. Raup J.E., Meyers J.E. The empty nest syndrome: Myth or reality? // *Journal of Counseling and Development*. – November/December, 1989, 68, pp. 180-183.

30. Rossi A.S. The menopausal transition and aging processes // O.G. Brim, C.D. Ryff, R.C. Kessler (red.) *How healthy are we? A National Study of Well-Being at Midlife* Chicago: The University of Chicago Press, 2004. – S.153-201.

31. Ryff C.D., Schmutte P.S., Lee Y.H. How children turn out: implications for parental self-evaluation // C.D. Ryff, M.M. Seltzer (red.). *The parental experience in midlife*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1996. – S. 383-422.

32. Scholz R. *Przekwitanie. Przygoda w środku życia*. Warszawa: Wydawnictwo J&BF, 1998. – SS. 141.

33. Seiffge-Krenke I., Leaving home or still in the nest? Parent-child relationships and psychological health as predictors of different leaving home patterns // *Developmental Psychology*. – 2006, 42, 5, pp. 864-876.

34. Skoe E.E.A. The ethic of care: Issues in moral development / E.E.A. Skoe, A.L. von der Lippe (red.). // *Personality development in adolescence: A cross national and life span perspective*. London: Routledge, 1998. – S.143-171.

35. Staudinger U.M., Bluck, S. A view on midlife development from life-span theory / M.E. Lachman (red.) // *Handbook of midlife development*. – New York: John Wiley & Sons, 2001. – S. 3-39.

36. Turner J.S., Helms D.B. *Rozwój człowieka*. – Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1999. – SS. 725.

37. White L., Edwards J.N. Emptying the nest and parental well-being // *American Sociological Review*. – 1990, 55, pp. 235-242.

38. Wray S. Women making sense of midlife: Ethnic and cultural diversity // *Journal of Aging Studies*. – 2007, 21, pp. 31-42.

39. Wojciechowska L. Generatywność w średniej dorosłości z perspektywy teorii Dana McAdamsa / E. Rydz, D. Musiał (red.) // *Z zagadnień psychologii rozwoju*. Tom II. – Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2008. – S. 51-63.

40. Wojciechowska L. Generativity and a sense of mental well-being in women in early and mid-adulthood / E. Rydz, D. Musiał (red.) // *The psychology of human development – selected issues* T.I. – Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL JP II, 2010. – S. 179-203.

41. Ziemska M. Zmiany w relacjach małżeńskich w cyklu życia rodziny / M. Ziemska (red.) // *Rodzina współczesna*. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2001. – S. 44-57.

Єрис П.

Особливості стосунків між батьками та підлітками в сучасних умовах

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів, зважаючи, перш за все, на те, що значення сім'ї в житті кожного індивіда і в житті суспільства неможливо переоцінити. Серед факторів, що мають першочергове значення для формування соціально-психологічного здоров'я підлітків, зокрема їх емоційної сфери, важливе місце посідає сім'я як невід'ємне середовище його життєдіяльності. Сучасні підлітки занурені у величезний потік інформації, тому батьки повинні володіти особливою культурою та майстерністю виховання для того, щоб мати можливість плідно впливати на процес формування соціальної компетентності своїх дітей. Підліток будує свою поведінку, основуючись на суб'єктивній оцінці того, що відбувається навколо нього.

Мета статті – теоретико-експериментальний аналіз особливостей стосунків між підлітками та батьками в сучасному світі.

Основний зміст та специфічна відмінність підліткового віку полягає у переході від дитинства до дорослості у всіх напрямках розвитку дитини. Важливість цього віку в онтогенезі визначається тим, що у ньому закладається загальний напрямок формування моральних і соціальних настанов особистості. Соціальна ситуація розвитку підлітка особливо залежить від сім'ї, стосунків з батьками. Мухіна В.С. зазначає: «Якщо ці стосунки враховують його потреби і можливості, вибудовуються на засадах взаємоповаги та довіри, підліток легко долає труднощі у навчанні і спілкуванні» [1, с.43]. Взагалі підлітки прагнуть до самостійного вирішення проблем у житті, охоче беруть відповідальність по вирішенню та прийнятті рішень, але водночас з цим чекають підтримки і допомоги з боку батьків.

Ю. І. Фролов, зазначає, що спілкування батьків і підлітків має ряд особливостей. Наприклад, підліток завжди як «губка» поглинає те, що роблять батьки, і починає копіювати це, показуючи що він також дорослий і має такі ж права і можливості. Тому можна сказати, що весь розвиток підлітка базується на рівнянні на дорослого. Вчений вказує: «Саме у спільній діяльності дорослий має реальні можливості впливати на становлення особистості підлітка, його дорослішання. Для цього йому надзвичайно важливо зайняти правильну позицію в стосунках з дитиною» [2, с.83-84].

Ставлення підлітка до дорослих може з часом змінюватись і набувати негативного або позитивного характеру. Підліток занадто критично оцінює слова дорослих, аналізує детальніше їх вчинки, сказане ними, та соціальну позицію батьків, але ці вимоги можна віднести до суперечливого питання.